

'Het nieuwe examenprogramma is échte aardrijkskunde.'

[Door: Henk Donkers](#)

Ruim twee jaar geleden vroeg het ministerie van Onderwijs het KNAG een voorstel te schrijven voor een nieuw examenprogramma voor havo/vwo. Dat voorstel ligt nu klaar om naar de minister gestuurd te worden. In de titel Gebieden in perspectief. Tussen natuur en samenleving, nabij en veraf zijn alle elementen van het nieuwe programma samengebond. Welke keuzes heeft de commissie gemaakt en waarom? Een gesprek daarover met Joost Terwindt en Rob van der Vaart.

Joost Terwindt is emeritus hoogleraar fysische geografie, voorzitter van het KNAG en voorzitter van de Commissie Aardrijkskunde Tweede Fase, die het nieuwe programma geschreven heeft. Hij noemt zichzelf een relatieve buitenstaander – ervaring met aardrijkskunde in het voortgezet onderwijs heeft hij niet. Terwindt wilde vooral procesbegeleider en kritisch toehoorder zijn. Het voorzitterschap en de discussies binnen de commissie vond hij zeer boeiend. Rob van der Vaart is onderwijsgeograaf, hoogleraar 'geografie in het aardrijkskundeonderwijs' en onderwijsdirecteur van de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen in Utrecht. Hij houdt zich al een paar decennia bezig met het aardrijkskundeonderwijs, onder andere met de opleiding en nascholing van docenten. Van der Vaart benadrukt dat hij een gewoon lid van de commissie was. Terwindt: 'Het nieuwe programma is een echt gemeenschappelijk product. Er zijn drie, vier mensen die meegeschreven hebben. De besluitvorming was een commissieaangelegenheid.'

Waarom een nieuw examenprogramma? Het vorige was immers nog maar net ingevoerd.

Terwindt: 'We kregen signalen uit het veld dat het programma niet optimaal functioneerde. Het was te algemeen, te theoretisch en sprak onvoldoende aan. Er zat te weinig herkenbare geografie in. Aan leerlingen, ouders en politici was moeilijk uit te leggen wat het vak inhield en wat de kern ervan was.'

Jullie opdracht was eerst een grondige analyse van het bestaande programma te maken om – zoals het er staat – het goede van recente innovaties te behouden en aanpassingen te doen waar zich knelpunten voordoen.

Van der Vaart: 'Het vorige programma was vooral didactisch vernieuwend. Leerlingen leerden professioneler om te gaan met vaardigheden. Voor ons was meteen duidelijk dat we dát erin moesten houden. Wat anders moest was dat er meer inhoudelijke overzichtskennis in kwam. Inhoud en vaardigheden moesten meer in balans komen; de nadruk in het huidige programma ligt te veel op vaardigheden. Daarom heeft het Cito zoveel moeite er goede examenvragen over te maken. De vragenmakers hebben inhoudelijk te weinig houvast en beperken zich daarom tot vragen die vaardigheden toetsen.'

Heeft het oude programma wel voldoende kansen gekregen? Is het niet te snel vervangen? Waren docenten er wel voldoende in getraind?

Van der Vaart: 'Natuurlijk, als het programma niet was veranderd, hadden docenten daar steeds beter hun draai in gevonden. Maar dat laat onverlet dat inhoud en vaardigheden beter in balans gebracht kunnen worden. De invoering van het Studiehuis en het huidige programma is problematisch verlopen omdat docenten uitgaan van een verkeerd paradigma van zelfstandig

leren. Dat is er ook ingepompt. Van de Tweede Fase straalt te veel af dat leerlingen individueel of in groepjes zelfstandig moeten werken en dat de docent zich terughoudend moet opstellen en vooral procesbegeleider is. Maar uit zichzelf gaan leerlingen niet aan de slag. Docenten hebben het gevoel dat ze niet mógen optreden. Wij vinden onderwijs een communicatief proces waarin de docent een duidelijke, actieve rol heeft.'

Met welke kernwoorden is het nieuwe programma te typeren? Terwindt: 'Het is weer échte geografie. Het gaat om relaties leggen en verbanden zien, bijvoorbeeld tussen het fysische en het sociale, en tussen het mondiale en het lokale. Het gaat om de kernvragen van de geografie: wat is waar en waarom is dat daar? Het programma is ook educatief in de zin dat het zowel leerlingen als docenten veel te bieden heeft. Het draagt ook bij aan burgerschapsvorming omdat het aandacht besteedt aan de ruimtelijke beleidsagenda en leerlingen voorbereidt op politieke participatie.'

Welk inhoudelijk verhaal moet het vak aardrijkskunde volgens jullie vertellen?

Van der Vaart: 'Dat we in een versneld proces van mondialisering terecht zijn gekomen en dat alle gebieden op aarde daar bij betrokken zijn, maar niet in gelijke mate. Dat de kenmerken en uitgangssituaties van gebieden verschillen en dat dit invloed heeft op hun deelname aan mondialiseringsprocessen, op de duurzaamheid van hun leefmilieu en op hun sociaal-economische ontwikkeling.'

'Gebieden mogen weer in de geografie', schrijven jullie. Jaren geleden is de regionale benadering in de schoolaardrijkskunde overboord gegooit. Wat is er veranderd?

Terwindt: 'We gaan nu anders met gebieden om, minder inventariserend. Ook hebben we niet de ambitie de hele wereld te behandelen. We kijken welke processen er in gebieden spelen, wat er gaande is; er is meer aandacht voor de dynamiek. Ook kijken we meer naar samenhangen binnen en tussen gebieden.' Van der Vaart: 'Gebieden zijn uit het programma verdwenen, maar leerlingen en leraren vonden het wel leuke, interessante aardrijkskunde. Gebieden zijn concreet. In het nieuwe programma spelen ze op verschillende schalen en in verschillende functies een rol. Zo benaderen we Aarde en Wereld als één samenhangend gebied, respectievelijk als het fysisch-geografische 'systeem aarde' en als een globaliserend wereldsysteem. In Domein C staat één macroregio of één land centraal – daar willen we leerlingen indringend kennis laten maken met de eigenheid van gebieden, hun positie in de wereld en hun interne differentiatie. In Domein E, Leefomgeving, varieert de schaal – afhankelijk van het onderwerp is de schaal lokaal of regionaal. Verder gebruiken we gebieden exemplarisch als regionale concretisering. Om contrasten en relaties tussen arme en rijke gebieden te laten zien nemen we het Mexicaans-Amerikaanse grensgebied als voorbeeld.' (Zie kader.)

Waarom hebben jullie bij het vwo gekozen voor Zuid-Oost-Azië, en bij de havo voor Indonesië?

Terwindt: 'We konden er veel in kwijt. Vanuit wat we aan de orde stellen in de Domeinen Aarde en Wereld is het een heel interessant gebied. Ook zijn er allerlei relaties met Nederland en kent het gebied veel interne differentiatie. Maar we hadden ook Midden-Amerika of Centraal-Azië kunnen nemen. Misschien gebeurt dat ook nog wel eens, want dit is geen keuze voor de eeuwigheid.'

Waarom het grensgebied Mexico-Verenigde Staten en niet de grenzen van Fort Europa? Dat staat dicht bij leerlingen en sluit nauwer aan bij actuele discussies hier.

Van der Vaart: 'We willen laten zien dat de wereld groter is dan Europa. We vinden het een

taak van schoolboekenschrijvers en docenten te laten zien dat de processen zoals die spelen langs de Mexicaans-Amerikaanse grens ook elders op de wereld, bijvoorbeeld aan de grenzen van de EU, voorkomen maar dan in iets andere vormen.'

Toch komt Europa er bekaaid vanaf terwijl de Europese eenwording en uitbreiding erg belangrijk zijn voor Nederland.

Van der Vaart: 'Europa toevoegen als aandachtsgebied zou tot een overladen programma geleid hebben en ten koste gegaan zijn van de mondiale oriëntatie waarvoor we gekozen hebben. Ook willen we niet het verwijt krijgen dat het programma te eurocentrisch is. Verder komt het Europese perspectief bij veel onderwerpen terug, bijvoorbeeld bij het subdomein Mondialisering en landgebruik: landbouw en landschap in de EU, of bij onderwerpen die op de Nederlandse ruimtelijke beleidsagenda staan. Daarnaast moet je niet vergeten dat Europa uitgebreid in de basisvorming aan de orde komt. We adviseren daarom met klem dat de aandacht voor Europa behouden blijft bij de herziening van de basisvorming.'

Jullie motiveren keuzes vanuit ontwikkelingen in de samenleving, het vakgebied en het onderwijs. Waar is de leerling? Hoe sluit het programma aan bij zijn interesses en ontwikkelingsbehoeften?

Terwindt: 'De leerling zweeft boven het rapport. Als relatieve buitenstaander is me tijdens de discussies in de commissie en tijdens de consultaties opgevallen hoe vaak de leerling naar voren geschoven werd. Wat leerlingen leuk en interessant vinden is heel vaak door docenten naar voren gebracht.' Van der Vaart: 'Rekening houden met leerlingen moet vooral ook plaatsvinden in de klas. Dáár staan de leerlingen centraal en moet de docent inspelen op hun interesses. Op het niveau van een examenprogramma kun je daar niet zoveel mee.'

Mondialisering of globalisering zien jullie als de belangrijkste ontwikkeling in de samenleving en is hét centrale begrip in het programma. Is globalisering geen hype waar wetenschappers nog stevig over discussiëren? Is het niet erg modieus om globalisering als ankerpunt te nemen voor een examenprogramma dat mee moet tot ver in het volgende decennium?

Van der Vaart: 'De versnelde mondialisering zoals die sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw optreedt, is volgens ons bepalend voor de positie en ontwikkeling van gebieden in de wereld. Niet alle gebieden ondergaan die invloed in gelijke mate, maar geen gebied kan zich eraan onttrekken. De internationalisering is niet terug te draaien, hij is op zoveel terreinen gaande en zal voorlopig nog doorgaan. Het is interessant om te kijken waar de globalisering veel invloed heeft en waar weinig, en hoe dat komt. Voor een schoolvak dat wil uitleggen hoe ontwikkelingen dichtbij en veraf met elkaar vervlochten zijn, is het begrip een uitstekend organisatiekader.'

In het programma zit een sterke samenhang tussen fysische en sociale verschijnselen. Dat sluit volgens jullie aan bij de ontwikkelingen in het vak, waar – zoals jullie schrijven – sociaal- en fysisch-geografen met elkaar samenwerken in onderwijs en onderzoek. In de academische geografie groeien de sociale en fysische geografie juist uit elkaar; ze staan met de rug naar elkaar toe; ze zoeken niet elkaar, maar juist anderen op voor samenwerking. Gaat de ontwikkeling van het schoolvak daar niet tegenin?

Terwindt: 'Er vinden in de academische geografie inderdaad ontwikkelingen plaats die we betreuren. Onderzoekers moeten 'scoren' met publicaties en dat gaat het gemakkelijkste als ze zich specialiseren. Er worden ook te veel pragmatische keuzes gemaakt voor bestuurlijke samenwerking. Die leiden ertoe dat de geografie verdeeld wordt over verschillende

faculteiten. Dat is een kwalijke ontwikkeling want de geografie is een integratieve wetenschap. Het wordt tijd dat de geografische specialisaties weer bij elkaar komen.'

Zijn er straks nog wel docenten die het nieuwe programma kunnen geven? Sociaal-geografen krijgen immers nauwelijks nog fysische geografie en fysisch-geografen nauwelijks sociale geografie.

Van der Vaart: 'Er is een reëel probleem, maar we moeten niet overdrijven. Schoolvakken als biologie hebben dat ook. Dat vak mag ook gegeven worden door microbiologen en natuurbiologen; die staan ook erg ver van elkaar af. We moeten leven met deze handicap. Tegelijk moeten we werken aan het herstel van de eenheid in de geografie want de ontwikkelingen in de academische geografie gaan tegen de geest van het vak in. Ondertussen moeten we het probleem pragmatisch aanpakken. Scholen kunnen er bijvoorbeeld op letten dat ze zowel fysisch- als sociaal-geografen aannemen als aardrijkskundedocent. Ook lerarenopleidingen kunnen erop toezien dat toekomstige docenten voldoende geschoold zijn op beide terreinen.'

Het Studiehuis gaat in de revisie. In de profielen komen minder verplichte vakken die ieder meer tijd krijgen, en er komt meer ruimte voor keuzevakken. Hoe sluit het nieuwe programma daarbij aan?

Van der Vaart: 'We denken dat het vak zo interessant wordt voor alle leerlingen en alle profielen. We verwachten dat het in deze vorm als profielvak gekozen mag worden in de profielen Economie en Maatschappij, en Cultuur en Maatschappij. Inhoudelijk sluit het nieuwe programma beter aan bij de economische thema's uit Economie en Maatschappij dan het huidige. De gebiedsgerichte invalshoek maakt het interessant voor leerlingen met een meer cultureel gerichte belangstelling. De fysisch-geografische en aardwetenschappelijke onderdelen maken het interessant voor leerlingen die gekozen hebben voor de profielen Natuur en Techniek, of Natuur en Gezondheid. Zij kunnen het als keuzevak nemen. Door zijn aard is het vak interessant voor alle profielen, maar we hebben wel geprobeerd het vak strategisch in te zetten. We hopen wel dat scholen de potenties van het vak benutten.'

Niet iedereen is tevreden over de examens. Met wat algemene ontwikkeling en goed lezen haal je een voldoende. Zonder aardrijkskunde in je pakket kun je ook een voldoende halen. Leerlingen die flink geblokt hebben voor het examen reageren gefrustreerd. Bij het LAKS kwamen dit jaar zeventuizend klachten binnen over het havo-examen.

Van der Vaart: 'In het huidige programma ligt een sterke nadruk op vaardigheden en er is te weinig echt inhoudelijk-geografische kennis nodig. Het programma biedt de vragenmakers inhoudelijk te weinig houvast – daarom toetst het examen vooral vaardigheden. De examinering heeft weer allerlei onbedoelde effecten voor de manier van toetsing op de scholen, het lesmateriaal en de manier van lesgeven. Het onderwijs wordt te veel afgestemd op het examen; er wordt individueel of groepsgewijs in de klas veel geoefend met opdrachten zoals ze die ook op het examen krijgen. Leerlingen zijn nu te veel bezig met opdrachten maken; wij pleiten voor communicatief leren met een prominentere rol voor de docent. De inhoudelijke kant van het vak en de educatieve waarde ervan komen dan beter tot hun recht. Wat het examen zelf betreft stellen we voor te experimenteren met andere typen vragen zoals keuzevragen en essayvragen.'

De kritiek op het vorige programma was dat begrippen te weinig omschreven waren. Het vak schoot daardoor alle kanten op; schoolboekenschrijvers en vragenmakers hadden te weinig houvast. Uiteindelijk moest een expliciteringscommissie helderheid

verschaffen. Het nieuwe programma is honderdtwintig pagina's dik maar bevat geen overzichten en omschrijvingen van begrippen. Gaat de geschiedenis zich herhalen?

Terwindt: 'Begrippenlijsten en -omschrijvingen zijn er wel geweest, maar die gingen een eigen leven leiden. Er ontstonden te veel discussies over begrippen die toegevoegd of weggelaten moesten worden. En dat vertroebelde het zicht op de grote lijn. Daarom hebben we begrippen weggelaten uit het eindrapport. We willen weten wat men van het programma in zijn totaliteit vindt.'

Van der Vaart: 'Vorige keer is de fout gemaakt dat de begrippen niet meteen geëxpliciteerd werden. Dat moet nu wel gebeuren door organisaties als SLO en Cito. Ze kunnen daarbij gebruikmaken van wat wij al op papier hebben gezet. We hebben al met hen gesproken. Ze willen zo gauw mogelijk aan de slag.'

Het nieuwe programma wordt op zijn vroegst in 2006 of 2007 ingevoerd; in 2008 of 2009 doen leerlingen er voor het eerst examen in. Kan het niet sneller? Hoe bereid je schoolboekenschrijvers, examenmakers en docenten voor?

Van der Vaart: 'Er is drie tot vier jaar nodig om een nieuw programma in te voeren. Uitgevers moeten bijvoorbeeld voldoende tijd hebben om nieuwe methodes te ontwikkelen en in de markt te zetten. We stellen voor de invoering van het nieuwe programma in twee rondes te laten plaatsvinden. In de eerste fase moeten de eindtermen geëxpliciteerd worden, kunnen er voorbeeldtoetsen en -lessen ontwikkeld worden en kunnen schoolboekenschrijvers bijgeschoold worden, inhoudelijk in nieuwe onderwerpen en didactisch op het vlak van het communicatieve leren. In de tweede fase zijn de docenten aan de beurt.'

Terwindt, Van der Vaart en de andere commissieleden vinden het spannend hoe 'Den Haag' en 'het veld' op het nieuwe programma reageren. Ze hebben niet alleen geprobeerd een helder, eigentijds programma te schrijven, maar ook om het vak aan de buitenwacht te verkopen. 'Wij vinden het een hartstikke leuk, aantrekkelijk programma. Het is échte geografie. We geloven erin.' •

Kader: Het Mexicaans- Amerikaanse grensgebied

De Mexicaans-Amerikaanse grens is duidelijk waarneembaar in het landschap en lijkt een soort IJzeren Gordijn. Aan de Mexicaanse kant van de grens bouwen mensen een schamel bestaan op in een onherbergzame omgeving. Aan de Amerikaanse kant is de omgeving even mensoonvriendelijk maar daar wonen geen mensen; er loopt slechts een weg langs het grenshek.

Waarom is het verschil tussen beide kanten van de grens zo groot? Waarom wonen er aan de ene kant wel mensen en aan de andere kant niet? Waar dient de weg voor? Wie heeft het hekwerk gebouwd en met welk doel? Lukt het om gebieden/landen zo rigoureus te scheiden? Waar elders op de wereld komen vergelijkbare situaties voor?

Het Mexicaans-Amerikaanse grensgebied is een onderwerp voor het havo binnen het Domein Wereld. Leerlingen moeten bijvoorbeeld de relaties tussen beide landen wat betreft migratie, handel en investeringen kunnen beschrijven en analyseren, gunstige en ongunstige effecten van grensoverschrijdende relaties voor beide landen kunnen onderscheiden en vergelijkingen kunnen trekken met andere grensgebieden.